

24. Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : дис. ... к. ю. н. / П.В. Тихий. – Х. : Б. в., 2000. – 189 с.
25. Шершун С.М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.06 / С.М. Шершун. – НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2005. – 20 с.
26. Щеклодкин А.Н. Правовые проблемы охраны и использования объектов животного мира и растительного мира на особо охраняемых природных территориях : автореф. дис. ... к. ю. н. / А.Н. Щеклодкин. – М., 2006. – 18 с.
27. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1890–1907. – Т. VIa. – 824 с.

ЗАВЕРЮХА М. М.,
аспірант кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 349.412:630(477)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються перспективи розвитку приватної форми власності на землі лісогосподарського призначення, які обумовлені інтенсивним використанням даної категорії земель та процесом реформування відносин власності на землю. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення земельного та лісового законодавств України.

Ключові слова: ліс, землі лісогосподарського призначення, лісове законодавство, земельне законодавство, лісові відносини.

В статье рассматриваются перспективы развития частной формы собственности на земли лесохозяйственного назначения, которые обусловлены интенсивным использованием данной категории земель и процессом реформирования отношений собственности на землю. Предложены рекомендации по совершенствованию земельного и лесного законодательств Украины.

Ключевые слова: лес, земли лесохозяйственного назначения, лесное законодательство, земельное законодательство, лесные отношения.

The article is devoted to the prospectives of development of the private property of land for forestry purposes. They are caused by intensive use of this land type and also by reforming the property rights. The author proposed the recommendations on how to improve the land and forest legislation in Ukraine.

Key words: forest, forest lands, forest legislation, land legislation, forest relationship.

Вступ. Ліс є могутнім природним комплексом і стратегічним ресурсом, який представляє національне багатство країни. Ліси становлять один з найважливіших чинників, що формують навколишнє природне середовище, сприяють захисту ґрунтів від водної і вітрової ерозії, оберігають береги рік, озер та водоймищ від розмивання, позитивно впливають на формування водного балансу відповідних територій та підвищують врожайність сільсько-господарських культур.

Постановка завдання. Дослідження перспектив розвитку приватної форми власності на землі лісогосподарського призначення та вироблення пропозиції щодо вдосконалення діючого законодавства.

Результати дослідження. Після набуття Україною незалежності науковий інтерес до питання права приватної власності на ліси істотно поживавився. Зокрема, вказані питання у своїх працях розглядали Г.І. Балюк, В.К. Гуревський, І.І. Каракаш, О.І. Крассов, А.М. Мірошниченко, В.В. Носік, О.В. Степська, О.О. Погрібний, Г.Н. Полянська, О.П. Чопик, Н.Г. Юрчишин.

Відповідно до ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією [1].

Землі лісогосподарського призначення є одним з елементів екологічних систем лісів, що беруть участь в природному функціонуванні всієї екосистеми. Земля виступає тут в двоякому значенні: як просторовий базис, на якому росте лісова рослинність, і як засіб виробництва, що живить кореневу систему лісів ґрунтовими компонентами (вологою, корисними речовинами та ін.).

Процес становлення та розвитку правового регулювання відносин щодо права власності на ліси та землі лісогосподарського призначення характеризується наступними етапами:

1) період Київської Русі – до Жовтневої революції 1917 р.: на даному початковому етапі зароджуються основні уявлення про право власності на землю та інші природні ресурси в цілому. Основний акцент було зроблено щодо визначення суб'єктного складу відносин права власності на ліси, а також щодо охорони лісів, які перебували у приватній власності. При цьому в даний період переважала приватна форма власності на ліси;

2) радянський період (1917–1990 рр.): проблема права власності на ліси розглядалася через загальну концепцію націоналізації усіх природних ресурсів держави, в тому числі і лісів. Прийняті нормативно-правові акти забороняли мати у приватній власності ліси, оскільки ліс визнавався загальним надбанням усього радянського народу;

3) 1990 р. – друга половина 2001 р.: започатковані земельна та аграрна реформи, які тією чи іншою мірою впливали на розвиток лісового законодавства України;

4) друга половина 2001 р. – до прийняття нової редакції Лісового кодексу України (далі – ЛК України) 08 лютого 2006 р.: приймаються нормативно-правові акти, де поряд із державною та колективною формою власності на ліси закріплюється і приватна;

5) від введення в дію нової редакції ЛК України – до сьогодні: відбувається значне поживавлення у правовому регулюванні інституту права приватної власності на ліси в екологічному, лісовому, земельному законодавствах України.

Однак, незважаючи на значну кількість актів лісового законодавства щодо права приватної власності на ліси, вони не забезпечують вичерпного, комплексного регулювання всіх практичних аспектів реалізації права приватної власності на ліси в Україні, що й зумовлює необхідність їх подальшого доопрацювання, конкретизації та вдосконалення [2, с. 8].

Відповідно до ч. 1 ст. 56 Земельного кодексу України (далі – ЗК України), землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності [3].

Принципово новим є підхід і чинного ЛК України щодо права власності на ліси, де визначено три форми власності на ліси: державна, комунальна та приватна. Від імені укра-

їнського народу право власності на ліси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією, тому можна стверджувати, що фактично право власності народу на ліси співпадає з правом державної власності, адже ліси, що знаходяться у власності територіальних громад, не можуть бути водночас власністю українського народу. У ст. 8 ЛК України зазначено, що у державній власності перебувають усі ліси України, крім тих, що перебувають у комунальній або приватній власності. Ліси, що знаходяться у державній власності, становлять найбільшу частину від їх загальних площ. Щодо них, діють положення стосовно можливості їх безоплатного загального використання громадянами України [4, с. 413].

Відповідно до ст. 8 ЛК України, право державної власності на ліси набувається і реалізується державою в особі Кабінету міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій відповідно до закону [5].

Порядок доступу в ліс визначений як вільний у всіх законах європейських країн. Особи, що знаходяться в лісі, можуть збирати гриби, ягоди й інші недревні лісові продукти при дотриманні правил, дуже детально визначених у чеському і польському кодексах. Однак передбачається можливість обмеження вільного доступу в ліс власниками, лісовою адміністрацією чи лісокористувачами у відповідних випадках, а угорським, литовським і польським законами визначені ділянки, у які доступ заборонений взагалі. У литовському, латвійському, угорському і польському кодексах передбачається необхідність у разі обмеження відвідування лісу виставляти попереджувальні знаки [6, с. 10–11].

Державна власність на ліси існує майже в усіх розвинених державах світу, хоча її питома вага серед інших форм власності різніть залежно від конкретної країни (наприклад, приватними є 80% лісів Норвегії, у Канаді держава володіє майже 95% лісів).

Досвід ведення лісового господарства в Європі показує, що в більшості європейських країн переважають приватні ліси, але разом з ними успішно функціонують і державні. А загалом у світі в державній власності перебувають 85% лісів [7, с. 5]. Це свідчить про те, що державна форма власності на ліси є доцільною і потрібною. Слід мати на увазі, що державні ліси переважають там, де складні кліматичні умови їх вирощування, або коли вони виконують важливі суспільні екологічні та соціальні функції, тобто там, де несприятливі умови для прибуткового ведення лісового господарства. У приватних лісах господарство часто буває прибутковим, але й землі у них, як правило, родючіші. Історично склалося так, що малопродуктивні лісові землі поступово переходили під опіку держави, а деякі з-під її опіки й не виходили. Це добре видно на прикладі Канади, Російської Федерації, Швеції та деяких інших країн [8, с. 63].

Право державної власності на ліси може розглядатись в об'єктивному та суб'єктивному розуміннях. В об'єктивному – право державної власності є сукупністю правових норм, які врегульовують суспільні відносини щодо здійснення права державної власності на ліси. В суб'єктивному – право державної власності на ліси закріплена правом держави через свої уповноважені органи здійснювати право державної власності на ліси.

Ліси, що переводяться у комунальну власність, стають об'єктом права власності окремих територіальних громад. Слід зазначити, що сьогодні правовий режим лісів, що знаходяться у комунальній власності, майже не відрізняється від правового режиму державної власності, особливо щодо їх загального використання [4, с. 414].

Передача земельних ділянок лісогосподарського призначення державної власності у комунальну власність і земельних ділянок комунальної власності в державну провадиться у порядку, передбаченому ЗК України для юридичних осіб. Для цього відповідні державні органи або органи місцевого самоврядування звертаються з клопотанням про передачу конкретної земельної ділянки в державну або комунальну власність до відповідного місцевого органу самоврядування або органу виконавчої влади, який розглядає його у встановленому законом порядку і передбачені строки, ухвалює відповідне рішення і здійснює певні дії, які передбачені для надання земельної ділянки юридичній особі.

Відповідно до ст. 9 ЛК України, у комунальній власності перебувають ліси в межах населених пунктів, крім лісів, що перебувають у державній або приватній власності. У ко-

мунальній власності можуть перебувати й інші ліси, набуті або віднесені до об'єктів комунальної власності в установленому законом порядку. Право комунальної власності на ліси реалізується територіальними громадами безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування.

У ст. 11 ЛК України зазначається, що право комунальної власності на ліси набувається при розмежуванні в установленому законом порядку земель державної і комунальної власності, а також шляхом передачі земельних ділянок з державної власності в комунальну та з інших підстав, не заборонених законом.

У ст. 10 ЛК України передбачено, що ліси в Україні можуть перебувати у приватній власності. Суб'єктами права приватної власності на ліси є громадяни та юридичні особи України. Відповідно до ч. 1 ст. 12 ЛК України, громадяни та юридичні особи України можуть безоплатно або за плату набувати у власність у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств замкнені земельні лісові ділянки загальною площею до 5 гектарів. Ця площа може бути збільшена в разі успадкування лісів згідно із законом [5].

А відповідно до ч. 2 ст. 56 ЗК України, громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств [3]. Слід було б доповнити ЗК України положенням про те, що площа земель лісогосподарського призначення може бути збільшена у разі успадкування лісів згідно із законом задля уникнення суперечностей між цими кодексами у майбутньому.

Згідно із ч. 2 і ч. 3 ст. 12 ЛК України, громадяни та юридичні особи можуть мати у власності ліси, створені ними на набутих у власність у встановленому порядку земельних ділянках деградованих і малопродуктивних угідь, без обмеження їх площі. Ліси, створені громадянами та юридичними особами на земельних ділянках, що належать їм на праві власності, перебувають у приватній власності цих громадян і юридичних осіб [5].

А відповідно до ч. 3 ст. 56 ЗК України, громадяни і юридичні особи в установленому порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення [3]. До деградованих земель для подальшого заліснення відносяться: земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, повеней, добування корисних копалин тощо; земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та ін. До малопродуктивних земель відносяться сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним.

Радянське право розглядало ліс винятково як природний ресурс, який не визнавався майном, а отже, не був об'єктом цивільного права. Лісові правовідносини носили переважно майновий характер і мали місце тоді, коли ліс перетворювався в деревину. Однак із прийняттям ЗК України, Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), а згодом і ЛК України ситуація щодо визначення лісу як об'єкта права приватної власності докорінно змінилася. Зокрема, у чинному лісовому законодавстві України землю, ліс та інші природні ресурси почали розглядати як об'єкти права приватної власності.

Таким чином, право приватної власності на ліси в Україні можна розглядати як різновид суб'єктивного права фізичної або юридичної особи на даний природний ресурс.

Розглядаючи ліс як об'єкт права приватної власності, можна констатувати, що право приватної власності на даний природний ресурс – це система законодавчо визначених спеціально-правових норм, які регулюють лісові відносини, що встановлюють форми, процедури набуття та оформлення прав на земельні лісові ділянки, а також порядок реалізації уповноваженими особами повноважень щодо об'єкта власності, відновлення та захист прав і законних інтересів власників лісів, які встановлені певними процедурами та організаційно-правовими формами [9, с. 532].

На думку В.П. Непийводи, інститут права приватної власності на лісові землі та ресурси (ліси) в сучасному розумінні являє собою сукупність встановлених і забезпечених державою

правових норм, які покликані врегулювати суспільні взаємини щодо володіння, користування та розпорядження лісами. На його думку, даний інститут не має жодних відмінностей від права власності на інші об'єкти [10, с. 136]. Однак дана позиція автора є дещо однобічною, тому що не враховує особливості інституту права приватної власності на ліси в Україні.

Як вбачається із вищенаведеного, право приватної власності на ліси є складним, комплексним інститутом, на структуру, сутність і характер якого впливають норми лісового, земельного, екологічного, природоресурсного, цивільного законодавства, а також норми інших галузей права. Особливості комплексного правового регулювання відносин права приватної власності на ліси відображені в ЗК України, ЛК України, в яких використані досвід і традиції розвитку права приватної власності на ліси в Україні як в попередні роки, так і здобутки науки земельного, екологічного та інших галузей права у питаннях правового регулювання права приватної власності на природні ресурси загалом.

Особливістю інституту права приватної власності на ліси в Україні є й те, що останній стосується довготривалих та різноманітних інтересів окремих осіб, місцевого населення, держави в цілому, а в широкому значенні – і міжнародного співтовариства [9, с. 533].

Висновки. Незважаючи на тривалу досліджуваність форм власності на землі лісогосподарського призначення, а саме приватної власності на землі лісогосподарського призначення, дане питання не втрачає своєї актуальності.

Після прийняття змін та доповнень до земельного та лісового законодавств України однією із найгостріших проблем є втілення у життя наданих громадянам та юридичним особам прав відносно власності на земельні лісові ділянки. Так, перш за все потрібно зрівняти конкурентоспроможність різних форм власності, шляхом розширення прав і обов'язків приватних лісовласників. Слід внести в ч. 1 ст. 12 ЛК України та ч. 2 ст. 56 ЗК України положення про те, що власники земель лісогосподарського призначення повинні мати відповідні знання з ведення лісового господарства або досвід роботи. Суб'єкти права приватної власності на ліси повинні належним чином витримувати увесь тягар витрат, пов'язаних із підтриманням на відповідному рівні природних властивостей лісу, а також покладених на них лісовим законодавством обов'язків щодо раціонального використання лісу.

Як зазначалося раніше, відповідно до ч. 3 ст. 56 ЗК України, громадяни та юридичні особи в установленому законом порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення [3]. Вважаємо, що дане положення законодавства є позитивним, адже це стимулює діяльність осіб по лісорозведенню, особливо на деградованих та малопродуктивних земельних ділянках, що потребують заходів по відновленню їх корисних властивостей. Тому було би доцільно зафіксувати норми з державної підтримки і заохочення лісорозведення у вигляді пільгових кредитів, бюджетного фінансування та зменшення оподаткування. Так, власники деградованих і малопродуктивних земельних ділянок, які мають намір зробити посадку лісу, повинні забезпечуватися можливістю придбання насіння, саджанців, іншого посадкового матеріалу за пільговою ціною. Цікавим є досвід Німеччини щодо оподаткування: у цій країні земельні ділянки лісовласників площею до 0,3 га не оподатковуються. У багатьох європейських країнах не оподатковують молоді лісові насадження (у Франції віком до 30 років, Польщі – до 40 років), тобто держава підтримує тих лісовласників, які володіють лісами, вікова структура яких не сприятлива для ведення промислової заготівлі лісу [11, с. 58].

Відповідно до ст. 205 ЗК України, економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель включає:

а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;

в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [3].

Пропонується п. 3 ч. 1 ст. 205 ЗК України доповнити положенням про звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії лісогосподарського освоєння, та викласти у такій редакції: «Звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського та лісогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами».

Слід також згадати про високу вартість виготовлення проектно-кошторисної документації для зміни цільового призначення земельних ділянок з іншого на лісогосподарське при залісенні малопродуктивних і деградованих земельних ділянок. Саме надання пільг на виготовлення проекту землеустрою і правовстановлюючих документів сприяло би лісорозведенню. Так, при наданні пільг потрібно було би враховувати, саме з якого цільового призначення переводиться земельна ділянка і вид цільового призначення після залісення відповідно до Класифікації видів цільового призначення земель лісогосподарського призначення [12].

Вважаємо, що було би вірним перейняти досвід європейських країн та надалі створювати сприятливі умови для ведення лісового господарства приватними суб'єктами, адже це сприяло би лісовідновленню, стабілізації екологічної рівноваги та створенню робочих місць для місцевого населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Юрчишин Н.Г. Реалізація права приватної власності на ліси в Україні : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.06. / Н.Г. Юрчишин // Нац. ун-т біоресурс. і природокорист. України. – К., 2009. – 20 с.
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – С. 27.
4. Погрібний О.О., Каракаш І.І. Земельне право України : [підручник] / О.О. Погрібний, І.І. Каракаш ; вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : Істина, 2009 р. – 600 с.
5. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – С. 99.
6. Полякова Л., Сторожук В., Попков М., Кирилюк С. Порівняльний аналіз лісових законів Європейських країн / [Л. Полякова, В. Сторожук, В. Попков, С. Кирилюк] // Лісовий і мисливський журнал. – 2003. – № 4. – 140 с.
7. Писаренко А.И., Страхов В.В. О необходимости коррекции реформ лесного хозяйства России / А.И. Писаренко, В.В. Страхов // Лесное хозяйство. – 2010. – № 1. – 125 с.
8. Синякевич І. Національна політика в лісовому господарстві у контексті глобальних екологічних загроз / І. Синякевич // Економіка України. – 2012. – № 1. – 190 с.
9. Юрчишин Н.Г. Поняття права приватної власності на ліси в Україні: теоретичний та практичний аспект / Н.Г. Юрчишин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 60. – 584 с.
10. Непийвода В.П. Правове регулювання в галузі лісів. Доба утвердження підтриманого розвитку / В.П. Непийвода. – К. : НДІ приват. права і підприємств, 2004. – 339 с.
11. Ульяновченко О.В. Конкурентний потенціал підприємств лісового господарства, стратегічні аспекти його формування / [О.В. Ульяновченко, А.А. Суска, А.П. Бабич]. – Х. : Щедра садиба плюс, 2014. – 207 с.
12. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель : Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23 липня 2010 р. № 548 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 85. – С. 3006.

